

A kávéházak alkonya

Írta Erdős Jenő

A magyar kávéházak fénykorát senki sem ismerheti jobban, mint Tarján Vilmos, aki újságíróból kávéssá vedlett. Hallatlanul érdekes pályafutása alatt, melyet mulatságos könyvben meg is ír, volt módja a békebeli kávéházi élet sustorgó, pezsgő áramlásában a boldog pestiekkel együtt lubickolni, vagy ahogy pestiül mondják: „lőbecolni”. Az újságírónak még ma is, de akkor meg csaknem kizárólag a kávéház volt „főhadiszállása” s amint az Ujság Tarján-interjújából megtudhatjuk: ötszáz között válogathattott, sőt „pendlizhetett”. Ez a szám maig százötvenre csökkent. Ami a két dátum közé esik — próbáljuk azt ujraképzeln.

A pesti irodalmi élet, különösen az irodalompolitika, még ma is a kávéházban veti legélénkebb hullámait s a háború előtt, a Nyugat-generáció győzelmes harcai apróbb-nagyobb csatározásait a mainál nagyobb s komolyabb visszhanggal verték vissza a „New-York” csavaros, aranyozott oszlopos boltjával. Híres főpincérezhez jöttek Nagyváradról és a többi vidéki városokból a lap-szerkesztők s tőle kértek tehetséges fiatal írókat, munkatárs-utánpótláskör. A főpincér a leghízbosabb ösztönrel jelölte ki a megfelelőt a raktáron lévő nagy választékból s mindezt az összes mellékkörülmenyek, szegénység, fellépés, újságírói szimat, talentumosság gondos és közmegelegedésre, igazságos mérlegelésével. Ezen az „újságíró-börzén” került eladásra többek közt fiatal korában Somlyó Zoltán, a költő. Mert akkor „divat” volt a költőknek szerkesztőségi pulót adni. Ady, Kosztolányi, Tóth Árpád mind szerkesztettek, de azért a „szerkesztőköltők” életük nagy részét a New-Yorkban töltötték, mint Kosztolányi éneklé, itt ült az „isten merésű vad költő”, „vörös ajakkal, meggyzsin mellényben, szuroksötét hajjal, melyben sercegett és recsegett a fésű”.

A békebeli kávéház kevésbé volt polgári, mint a mostani. Ady Endre vad sülletségű és jóvendővel terhes titokzatossága ott terjengett a New-York füstös arany cirádái között, a Három Hollóban, Palermóban — a diszokban és csillogó túlméretezettségben, mely mohón és zihálva, minden mulasztást pótolni akaróan Európát szerette volna utánozni és utólélni. Hiányzott belőle az a temperált polgári nyugodtság és leülepedettség, ami a nyugatibb kontinenset jellemzi. De Ady Endre, Bródy Sándor villogó, nyughatatlán, kelcties férfiszépsége örvényt kavart a kissé feltűnően öltözött és túlminkelt hölgyek tekintetében, ahányszor csak gyors trappu konflisról fejedelmien leereszkedve megérkeztek. Nyomukban félszeg-bohócos-szomorkás billegéssel Kosztolányi Dezső, a szurokszemű Nagy Endre, operaénekese, hankárok, tőzsdések és kibicék, végül színművészek és kereskedelmi utazók s obszkurus újságírók társaságában, nagy barátságos irántuk egy nagy magyar ur, egy turáni kán külsejével ékes Krudy Gyula, kétméteres magas törzsén féldoldait hajtott fején embertelen szomorúság áradt el, gőg és melan-

cholia, alázat és mennybeli gőg, nemtörődöm akaratlanság és gyilkos megvetése földi hatalmasságoknak és földi értékeknek. Szolgabírókkal és alispánokkal nem ült le, akiknek vére egy volt az övével, amelynek keresetlen aranyvonalán pedig akár a honfoglalásig vissza tudott menni — de váratlan fortyogó dühbe esett s kész volt azonnal meztelen szál karddal kiállni, ha valaki egyik vagy másik silány tucatujágrókkollégáját hántani merészezte. A mohó, kavargó élniakarás fölött az ő életgyökereket roncsoló melanchóliája úgy uszolt, áradt el lombán és kavarogva s a kávéházi alakok idegeibe lassan beivódott s mint szívós abszint — halkította-tompította, ha nem is életkedvüket, de modorukat. A pesti „nygóé”-k (okos gyerekek országos egyesülete) is elhalkultak ilyen embertelen szomorúság árnyékában, szíven találva attól a tragikus sorstól: hogyan oldódik szét ebben a fojtogató melankóliában az írói kétségtelen tehetség is. Humánusabbra és kevésbé rosszulindulata hangolta át hasító okosságukat és javíthatatlan vesző kedvüket — amint ez a legnagyobbra hivatott író ott előtűnik szántotta végig a kéziratok tömkelegét, hogy pénzt keressen, holott fejedelmi kastélyok terraszán és kongó terméin át andalogva — időtlen-édes szemlélődésre született, hogy drágulatos ősi magyar hangulatai tündéri emelkedőin és lejtőin észrevétlenül és természeti tüneményként itt-ott remekmű is szakadjon fel, csak úgy mellesken, csak félig elképzelt, máris megvalósult gesztusból, csaknem írás technika nélkül. A pesti kávéházban, okos gyerekek és kártyakibicék közt pedig éppen csak ez a leírás technika vitte-vitte, kanyargatta képzelgetést s íratott be vele átrághatatlan papírhegyet, amelyet a szerkesztők már olvasatlanul adtak nyomdába, adózva a tehetség kétségtelen forgácsainak, félve a talentum elbicsaklásainak tragikusságát s az ember figurájának tiszteletét parancsoló varázsát.

Kosztolányi ezalatt a szomszéd hamismárvány mellett arról tartott előadást, hogy a rodostói magányában Mikes Kelemen alkotta meg az egyedüllet kompenzálására ezt a fogalmat: *kávéház s ezzel nevet adott, végérvényesen, annak a helynek, ahol a magyar irodalom, egyáltalán a magyar társadalom urbanizálódása, polgárosodása, európaizálódása: szóval, nyugati szívnovatra törekvő haladása saságosabb hullámait vette.* Mikesben végre is francia társas igények fészkelődtek —: kár, hogy nem volt módjában megfordulni a Café Procope-ban, ahol az összes enciklopédisták s főleg Diderot játszották végig napi sakk-, beszéd- és újságolvasási játszmáit, a sakktable fölött is szikráztatva szelleme frissességét s az újságolvasás mögöl is figyelemmel kísérve s egy-egy megjegyzéssel hatalmában tartva a témát, a beszélgetés ütemét és sodrát.

A francia kávéház a francia szalon eldemokratizálódott válfaja volt, ahol nincs kötött

etikett, a beszélgetésnek kötelező futama, témaköre és fordulatai — s a magyar „Arany Perc”-től a Pilvax-ig és a „Kávéforrás”-ig félreérthetetlenül mindig ugyanannak a folyamatnak volt a medre, állatos kávéfőző gőzölgő medre a kávémérő bolt, a lézokabinéta, a café chantant, avagy a művész-kávéház —: a nyugateurópai értelmű finom társasági érintkezésé, a viselkedési kultúráé, a civilizálódó együttélés folyamaté. A keleti, kesernyés lé erjesztője volt az irodalom nemesebb itálának, hatóságosabban a hegy levénél — de kovásza és élesztője a társadalmi progresszióknak is. „A szabadságesszmék éppen úgy a kávéházak lombikjában értek meg, mint a nagy kulturális mozgalmak: a magyar március-elő a pesti kávéházban talált otthonra, mint ahogy a francia enciklopédizmus a francia cafékban s 1789 és 1848 között Béranget éppen úgy kávéházban találta meg az időszerű léghőrt és szellemet, mint Camille Desmoulin, aki 1789 július 13-án a párisi Café Foy asztalára ugrik fel, hogy felhoriton egy világrendet — s következményét ott végződnek valahol a pozsonyi Káffe Hollingerben s a pesti Pilvaxban, amikor az egyik márványasztaltól Petőfi elszavalta a „Talpra magyar!”-t. A híres „Kávéforrás”-ban, a Tisza István-utcában gyűltek össze susstorogni az Arany-Gyulai Akadémia ellen az ifjú titánok, Ágai Adolf, Dóczy Lajos, Koroda, Reviczky, Rákosi Jenő, az elfeledett Hevesi Lajos, a Jelky András írója — de mit részletezzük, mióta komolyan volt magyar irodalom, minden magyar író törzsvendég volt valahol, még a morózus Vajda János is s a pincérek Vörösmartytól Reviczkyig s a kávéházat nem nagyon kultiváló Aranyig mindenkinek ismerték s szívesen kiszolgálták rigolyáit, biztos és azonnal ható kuruzslással, tanácsal, medicinával nyújtva segítségét. Vörösmartyról egy fiatal orvos írja meg a Fővárosi Lapokban, hogy éppen halála előtt költözöködött s mivel az új lakást még rendezték, lement addig a Belvárosi-kávéházba, mely akkor a Régi-posta-utca és a Váci-utca sarkán állott s miután ott feketézett s anekdotázott igen jóízűen egy sort, felment az új lakásba lefeküdni s meghalt.

A hatvanhetes korszakban aztán az írókhoz hasonlóan a politikusok is áthelyezkednek a kávéházakba. A Hangliban volt a kuriai bírák asztala, idejárt Thaly Kálmán és a zsidó-magyar Werhőczy: Csemegi, — ugyanitt székelt Illozai Samu asztaltársasága.

Az Abbaziának viszont a legérdekesebb irodalmi multja van, mert itt tanyázott a nagy vajda, Eötvös Károly, Schléizinger bácsi, Vissontai Soma és fürge újságírók s meghatott főpincérek társaságában kivilágos-kivirradtig adomázva, ahogy azt Bródy oly felejtethetetlenül írja meg róla. De itt rezideált 40—50 évig a Terézváros cloven inkarnációjaként: Vázsonyi Vilmos.

Iróasztallá azonban a Nyugat-nemzedék tette a márványasztalt és alkotáslélektani szurrogátumát a schilleri rothadt alma helyett — a „feketét”. A kávéházban gyűltek össze végeérhetetlen „dumapartira”, itt csinálták és innen irányították az irodalmat.

Ebben a korszakban, mely fél- és liberálfeudális mivoltában is tulragyogott oly sok korszakunkat, (hogy a mairol ne is beszéljünk) — a kereskedelmi és társadalmi kávéház virult legdusabban. Ebben az időben nevezhetők Budapestet, amint az *Ujság* interjújában Tarján Vilmos mondta — a kávéházak városának, ötszáz ilyen helyiséggel. A kereskedelmi kávéházban a kapitalizálódó Magyarország éber és gyors üzletemberei beszéltek meg kitünő és rentábilis beruházásokat s „gründoltak” kifizető vállalkozásokat. A társadalmi jellegűekben viszont a rohamosan összeverődő és erősen fejlődésnek induló polgári ranglétra elhelyezettjei, akik egymás társaságával kárpotolták magukat, amiért az exkluzív kaszinókba nem tudtak bekérözni és bejutni — annál fényűzőbbek voltak helyiségeik.

A háború után nem volt a társadalmi légkör — a jelek szerint — elég demokratikus arra, hogy a kávéházak s a kávéházi élet a háború előtti méreteken folytatódjanak és fejlődhessenek. Az irodalom is garson-szobák és egyszerű modern polgári kiskomfort-lakások iróasztala mellett készült. Hatvány Lajos nekrológot szándékszik írni: A kávéház és a duma halálára.

Csakugyan, sem az írók, sem a tőzsdések nem „koncipiálnak” többé a kávéházban s az urbanizálódásnak sem sugárzási fókusza többé ez a furcsa otthonatlan otthon. Szerepe megosztódik és átvetődik politikai egyesületekbe, titkos klubokba, összeesküvői szemináriumokba, „sutgó szobákba”, „vallási” szövetségekbe. S a százötven megmaradt is eladó mind egy szál. Tarján Vilmos szerint. S ő csak tudja.